

230. Bijbelstudie over GOG EN MAGOG - GOG UMAGOG

גוג ומגוג

Deel 2: De identiteit van Magog en zijn bondgenoten

Toen ik in maart 2012 de bijbelstudie nr. 107 over Gog en Magog schreef kon ik nog niet weten dat er ooit een vervolg op deze studie zou komen, maar in de tussentijdse jaren en vooral in de laatste maanden en weken hebben er zeer ingrijpende gebeurtenissen plaatsgevonden die ons laten zien dat de vervulling van deze profetie nu echt een stuk dichterbij gekomen is en vaste vormen begint aan te nemen. De acteurs beginnen één voor één op het toneel te verschijnen om zich aan het publiek voor te stellen en het decor is ook al aanwezig. De muzikanten van het orkest zijn als het ware bezig hun instrumenten af te stemmen voorafgaand aan het drama, dat nu spoedig kan beginnen...

De As van het Kwaad

Ik ben ervan overtuigd dat de samenzwering tegen de G'd van Israël en Zijn land en volk zoals beschreven in Psalm 83 de aanloop vormt naar wat men noemt 'de oorlog van Gog en Magog'. In de recente Bijbelstudiereeks over Psalm 83 kwamen wij namelijk tot de conclusie, dat met de tien leden van de vijandige alliantie tegen Israël geen officiële vertegenwoordigers van landen en volken bedoeld zijn, maar de zogenaamde 'Ring of Fire', die door Iran 'As van het Verzet' en door Israël 'As van het Kwaad' genoemd wordt. Dit zijn de proxies van Iran in Israël's buurlanden alsmede de Hagrietten (Ps 83:7), in het Hebreeuws הגרִיִּם Hag'rim [vreemdelingen] genaamd, de gevaarlijke infiltranten, die met de grote vluchtelingenstroom naar Europa gekomen zijn en nog steeds in groten getale blijven komen en aanslagen plegen zoals recentelijk in het Duitse Solingen en Mannheim. Pas als zij en de terroristische organisaties in de Palestijnse gebieden alsook de pro-Iraanse milities in Libanon, Syrië, Iraq en Yemen zijn uitgeschakeld, kan het volk Israël relatief veilig en onbezorgd leven, zoals geschreven staat in Ezechiël 38:8. Dat is de voorwaarde om deze profetie in vervulling te kunnen laten gaan. Zolang de Israëli's zich bedreigd voelen omdat ze voortdurend bestookt worden met raketten en drones en zich onveilig voelen vanwege de terroristische aanslagen kan de grootscheepse aanval van Gog en zijn bondgenoten nog niet plaatsvinden. Eerst moet er een schijnvrede komen zodat het volk Israël in gerustheid kan wonen zonder muren en checkpoints, grendels en deuren (vers 11). Dat is zoals gezegd pas mogelijk als Hizbollah, Hamas en alle andere Palestijnse terreurorganisaties, de Houti's alsmede de overige pro-Iraanse milities die Israël regelmatig vanuit Syrië aanvallen definitief verslagen zijn en de Israëlische vluchtelingen weer veilig naar hun huizen terug kunnen keren, de schade kunnen herstellen en de draad weer kunnen oppakken. Wat Syrië betreft wil ik erop wijzen, dat daar niet alleen de sjiiitische milities, maar ook het officiële leger en de president Assad zelf tot de trouwe bondgenoten van Iran behoren. Mocht het zo zijn, dat er op zijn bevel vanuit Syrië raketten op Israëlische bevolkingscentra worden afgevuurd, dan is de kans groot, dat in reactie daarop de Syrische hoofdstad met de grond gelijk gemaakt wordt. Er staat immers geschreven: *"Dit is G'ds profetie over Damascus, de hoofdstad van Syrië: Kijk, Damascus is verdwenen! Het is niet langer een stad, het is een puinhoop, een grote ruïne geworden!"* (ישעייהו) (Yeshayahu [Jesaja] 17:1, Het Boek). NBV: *"De stad Damascus zal niet meer bestaan, het zal een bouwval, een ruïne worden!"* Dat is tot op heden nog niet gebeurd, want terwijl Babylon alleen nog maar uit ruïnes bestaat, is Damascus nog steeds een levendige stad, die Ezechiël echter in zijn profetie met geen enkel woord vermeldt, terwijl Israël juist vanuit Syrisch grondgebied door de legers van Gog en zijn bondgenoten zal worden aangevallen. Dat wil dus zeggen, dat Damascus al voor die tijd samen met alle andere leden van de alliantie uit Psalm 83 vernietigd zal zijn, want pas dan, als het rechtstreekse gevaar geweken is en men zich in Israël veilig waant, zullen Gog en zijn partners hun kans zien om zomaar, vanuit het niets, een grootscheepse verrassingsaanval te lanceren die echt niemand van tevoren ziet aankomen. Niemand, behalve degenen die op de

hoogte zijn van Ezechiël 38 en 39! Vandaar deze bijbelstudie! Yeshua riep ons op om waakzaam te zijn en om te letten op de tekenen der tijden. Degenen die daaraan gehoor geven kunnen inmiddels duidelijk merken, dat het nu echt steeds dichterbij komt. Dat is voor sommigen misschien wel beangstigend, maar gelukkig weten we ook hoe het afloopt! We leven in profetische tijden. Daarom ben ik blij om in de sociale media en vooral op YouTube te zien, dat daar inmiddels door vele bekende en soms ook minder bekende bijbeluitleggers steeds meer aandacht besteed wordt aan het onderwerp Gog en Magog. Helaas kom ik daarbij zo nu en dan ook enkele onjuistheden tegen waar ik in dit tweede deel van deze studie toch wel nader op in wil gaan om misverstanden te voorkomen. Daarnaast wil ik nu ook de aandacht vestigen op bepaalde aspecten, die in het eerste deel van 12 jaar geleden mogelijk nog wat onderbelicht waren.

Rabbijnse geschriften onderling tegenstrijdig

De verwarring begint al met de identificatie van de landen en volken die onder de leiding van Gog zullen optrekken tegen Israël. De profeet noemt ze natuurlijk allemaal bij hun oude naam, waarvan de huidige equivalent soms moeilijk te achterhalen is en ruimte laat voor speculatie. De profeet schrijft: *“De Eeuwige richtte zich tot mij: Mensenkind, richt je blik op Gog, de oppervorst van Meshech [Mesech] en Tuval [Tubal], in het land Magog, en profeteer tegen hem. Zeg: Dit zegt de Eeuwige G'd: Gog, oppervorst van Meshech [Mesek] en Tuval [Tubal], Ik zal je straffen! Ik kom je halen, Ik sla haken door je kaak en laat je wegtrekken met heel je leger, met je paarden en ruiters, met je schitterende krijgers, met heel die menigte zwaardvechters, bewapend met kleine en grote schilden; en dan nog de soldaten uit Paras [Perzië], Kush [Nubië] en Put [Libië], met hun schilden en helmen, en Gomer met al zijn troepen, Beit Togarma [het huis van Togarma] uit het uiterste noorden met al zijn troepen: heel veel volken zijn het! Bereid je voor, maak je gereed om die hele menigte die zich bij je heeft aangesloten aan te voeren!”* (יחזקאל Yechez'q'el [Ezechiël] 38:1-7, Tanach, Joodse editie van de NBV).

De hier genoemde landen en volken zijn dus Magog, Meshech, Tuval, Paras, Kush, Put, Gomer en Beit Togarma. Sommige landen zoals Paras en Kush zijn makkelijk te identificeren met Perzië, het huidige Iran, en Nubië, het huidige Sudan, hoewel het soms foutief met Ethiopië vertaald werd. Bij de rest wordt het iets moeilijker en daarom zijn de meningen daarover sterk verdeeld. Normaalgesproken hecht ik best wel veel waarde aan gedegen Joodse uitleg van de teksten uit de Hebreeuwse Bijbel, maar in dit geval zijn het juist de rabbijnse geschriften, die de meeste verwarring hierover hebben veroorzaakt, met name betreffende de identiteit van Magog en Gomer, die allebei met Duitsland geïdentificeerd worden. Zo heb ik hierover bijvoorbeeld op de website van het orthodoxe Ohr Somayach Tanenbaum College in Jeruzalem in de rubriek “Ask the Rabbi” de volgende uitleg gelezen: *“De profeet Ezechiël beschrijft het Joodse volk vóór de ‘Oorlog van Gog en Magog’ als levend in een bijna-messiaanse staat, onlangs verzameld uit de naties en levend in welvaart in hun eigen land. Dan zullen de naties van de wereld - geleid door ‘Gog’ uit het land van ‘Magog’ - Israël aanvallen in een poging om een definitief einde te maken aan het Joodse volk. Magog wordt door de Talmud geïdentificeerd als ‘Gothia’, het land van de Goten (Talmud Yerushalmi Megila 3:9). De Goten waren een Germaans volk, in overeenstemming met de midrashische vertaling van Magog als ‘Germamia’ of ‘Germania’ (Midrash Bereshit Raba 37:1)...”*

Op de website Mi Yodeya komt men tot een soortgelijke conclusie. Onder de kop *“Heeft Magog een connectie met Duitsland?”* lezen wij het bevestigende antwoord op deze vraag, waarbij zelfs een link gelegd wordt met de Shoa [Holocaust] gedurende de Tweede Wereldoorlog: *“Bereshit [Genesis] 10:2 luidt: ומשך ותירס: B'nei Yefet Gomer uMagog Madai v'Yavan v'Tuval uMeshech v'Tiras [Zonen van Yefet: Gomer, Magog, Madai, Yavan, Tuval, Meshech en Tiras]. Targum Y'honatan [Jonathan] 10:2 zegt bij dit vers: בני דיפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא B'noi d'Yefet Gomer uMagog uMadai v'Yavan v'Tuval uMeshech v'Tiras v'shum apar'ch'yut'hon Afriqi v'Gar'man'ya [De zonen van Yefet: Gomer, Magog, Madai, Yavan, Tuval, Meshech en Tiras, en de namen van hun woongebieden waren Afrika en Germania]. Zo associeert de auteur van de Targum Magog met een gebied genaamd ‘Germania’. Ik heb wat onderzoek gedaan en inderdaad, in de periode waarin de Targum werd geschreven, verwees Germanië al naar het*

gebied van het huidige Duitsland en was het een Romeinse provincie. Gezien de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog en de daaropvolgende oprichting van Israël is de connectie tussen Duitsland en de apocalyptische plaats Magog erg fascinerend.” Tot zover de uitleg van Mi Yodeya. Andere Joodse bijbelgeleerden leggen daarentegen een verband tussen Gomer en Duitsland. Zo schrijft ‘The Messianic Bible Prophecy Project’ in een artikel over dit onderwerp onder de kop: “De beschermende aanwezigheid van G’d en de Oorlog van Gog en Magog” o.a.: “Veel geleerden geloven dat Magog naar Rusland verwijst. Het binnenvallende land Gomer wordt vaak gezien als Duitsland.” Weer anderen zien Togarma als Duitsland en allen beroepen zich daarvoor op de oude rabbijnse geschriften, maar hoe dan ook is Duitsland daarbij altijd de gebeten hond, terwijl het zowel met Magog alsook met Gomer en Togarma op geen enkele wijze geassocieerd kan worden zoals ik straks nader zal toelichten!

De verwarring is ontstaan omdat de rabbijnse geschriften elkaar onderling tegenspreken! Zo wordt מגוג Magog in de Midrash Raba geïdentificeerd met גירמניא Gir'man'ya [Germanië], in de Talmud Yerushalmi met גוטייה Gotiya [Gotië] en in de Targum Yerushalmi wederom met גרמניא Gar'man'ya [Germanië], in tegenstelling tot de Talmud Bavli, die Magog met Qandia aanduidt, omdat zij juist Gomer met גרמניא Ger'mam'ya [Germanië] identificeert, evenals de Talmud Yerushalmi, waar deze naam als גרמנייה Ger'mamiya gespeld wordt. Let er wel op dat deze naam in beide gevallen met een ‘m’, de מ mem en niet met een ‘n’, dus de נ nun geschreven wordt en de identificatie met ‘Germanië’ derhalve puur speculatief is. In de Midrash Raba wordt Gomer daarentegen אפריקה Af'riqa [Afrika] genoemd en אפריקי Af'riqi in de Targum Yerushalmi, hetgeen ik eigenlijk nog ongeloofwaardiger vind. Togarma wordt door de Midrash Raba met גרמנייה Ger'maniya [Germanië], maar ook met גירמניקייא Ger'maniquiya geïdentificeerd, alsook door de Talmud Yerushalmi: גרמניקיה Ger'maniquia, dezelfde naam dus, maar met een andere Hebreeuwse spelling. Al met al dus nogal verwarrend, maar ook wel misleidend, want het oude Germanicia, in het Grieks Γερμανικαία Germanikeia genaamd, heeft niets met Germanië te maken, maar was naar de Romeinse veldheer Germanicus vernoemd. Deze stad, het huidige Kahramanmaraş, ligt in het zuiden van Anatolië in Turkije, ongeveer 100 km ten noorden van de Syrische grens. Dus in dat geval zie ik inderdaad een verband met Togarma, maar niet met Duitsland.

Het Kolel Iyun haDaf o.l.v. rabbijn Mordechai Kornfeld uit Jeruzalem schreef over Germamya met betrekking tot Yoma 10a: “Germamya is het gebied dat wordt geïdentificeerd met Kimmeria. De Kimmeriërs, die oorspronkelijk ten noorden van de Zwarte Zee leefden, breidden hun territoriale heerschappij uit naar het zuiden van de Zwarte Zee (waarbij ze de inheemse Frygiërs verdreven). De Kimmeriërs worden beschouwt als een Noords volk, afkomstig van de Germaanse volkeren van Noord-Europa. Bepaalde bronnen identificeren hen als de Kimbren van Jutland, een schiereiland dat het vasteland van Denemarken omvat, samen met Sleeswijk-Holstein in Duitsland. Het andere schiereiland dat zich uitstrekt tot het noorden van de Zwarte Zee, dat tegenwoordig bekend staat als ‘Krim’, was het oorspronkelijke Kimmeria-gebied. ‘Germamya’ is de Targum van ‘Beis Togarma’ (Yechez'q'el 38:6); Togarma was een van de zonen van Gomer (Bereishis 10:3). Een alternatieve Girsā [lezing] is ‘Germania’ (Wilna Ga'on; zie ook Rav Yakov Emden tot Megilah 6b). ‘Germania’ is het gebied dat het huidige Duitsland bevat (Musaf He'aruch; Rav Yakov Emden, ibid.). ‘Ashkenaz’, zoals Duitsland algemeen bekend staat, was een zoon van Gomer (broer van Togarma). De Targum Yonasan, Talmud Yerushalmi (Bereishis 10:20) en Midrash Bereishis Rabah 37:1 verschillen van onze Sugya [Gemara-passage in de discussie over dit onderwerp in de Mishna] en vertalen Gomer als ‘Afrika’ en Magog als ‘Germanië’. In overeenstemming met dit begrip vertaalt de Targum Yerushalmi Togarma als ברבריה Bar'baria [Barbarië], de noordkust van Afrika.”

De rabbijnse geschriften spreken elkaar onderling dus behoorlijk tegen, maar desalniettemin oefenen zij toch nog wel een bepaalde invloed uit op de huidige zienswijze van sommige bijbeluitleggers bij de identificatie van de landen, die in Ezechiël 38 genoemd worden. Wat de focus op Germanië c.q. Duitsland betreft moeten we ook rekening houden met de tijd waarin deze geschriften ontstaan zijn. Zo is de Talmud Yerushalmi [Jeruzalemse Talmoed] in 350 GT geschreven en de Talmud Bavli [Babylonische Talmoed] in 600 GT, waarvan de Mishna in 200 GT en de Gemara in 500 GT op schrift gesteld werd. Dat wil dus zeggen, dat de schrijvers ofwel

de samenstellers ervan zeer waarschijnlijk op de hoogte geweest kunnen zijn van hetgeen de in Syrië geboren Griekse filosoof en wetenschapper Poseidonius (135-51 vGT) en de Romeins-Joodse geschiedschrijver Josephus Flavius (37-100 GT) hierover geschreven hebben. Zo werd de foutieve identificatie van de Kimmeriërs met de Germaanse stam van de Kimbren door de naamsgelijkheid gemaakt door Poseidonius en Josephus identificeerde de nakomelingen van Gomer ten onrechte met de aan de Galliërs verwante Galaten, die zich in Anatolië gevestigd hadden. Hoewel de Galliërs in de strips van Asterix en Obelix met hun gehoornde helmen erg veel op Vikingen lijken waren zij echter geen Germanen, maar Kelten. Vandaar dat de Kimmeriërs, die inmiddels algemeen als de daadwerkelijke nakomelingen van Gomer worden erkend, op grond daarvan door sommigen met de Kelten in verband gebracht worden, maar door anderen nog steeds met de Germanen. De latere kerkleraar en historicus Hippolytus van Rome (170-235 GT) wees Gomer echter aan als de voorouder van de Cappadociërs, de burenen van de Galatiërs. Wie van hen heeft gelijk? Poseidonius, Josephus, Hippolytus, de auteurs van de rabbijnse geschriften? Wie waren de Kimmeriërs? Wie zijn de Gomerieten uit Ezechiël 38?

גומר Gomer

Zoals gezegd blijken de geleerden het tegenwoordig unaniem met elkaar eens te zijn, dat de Gomerieten de oude Kimmeriërs waren, die in het Oudgrieks Κιμμεριοι Kimmērioi en volgens Akkadische bronnen Gimiru genoemd werden. De Assyriërs noemden hen Gimirai, of in enkelvoud Gimir, waarin de oorspronkelijke naam Gomer nog duidelijk herkenbaar is. Door een klankverschuiving is oorspronkelijke 'G' van 'Gomer' en 'Gimir' getransformeerd naar de 'K' van 'Kimer'. Reeds de bekende Griekse geschiedschrijvers Herodotus en Plutarchus identificeerden de Gomerieten met de Kimmeriërs. De Kimmeriërs waren een ruig ruitervolk in de Pontisch-Kaspische steppe van Zuid-Rusland en het zuiden van de Oekraïne, waarvan het stamgebied gelegen was aan de gehele noordkust van de Zwarte Zee en de Kimmerische Bosporus, de zeestraat die de verbinding vormt tussen de Zwarte Zee en de Zee van Azov, alsook op het schiereiland Krim, dat volgens sommigen zijn naam evenals de Kimmerische Bosporus aan de Kimmeriërs ontleent zou hebben, en in de noordelijke Kaukasus. Archeologen in de voormalige Sovjet-Unie hebben evenals vele buitenlandse collega's geconcludeerd dat de pre-Scythische vondsten in al deze gebieden, die dus dateren van vóór de komst van de Scythen, Kimmerisch moeten zijn. Zij hebben deze nomadische steppecultuur, die voornamelijk in de Oekraïne tijdens de overgang van de bronstijd naar de ijzertijd floreerde, geïdentificeerd als die van de Kimmeriërs. Er zijn daarbij twee chronologische fasen herkend, namelijk de Tsjernogorovsk-cultuur (ca. 900-750 vGT) en de Novotsjerkassk-cultuur op de uitgebreide grasvlakten tussen de rivieren de Prut in het westen van de Oekraïne en de Don in het zuiden van Rusland (ca. 750-700 vGT).

In de 8^e eeuw vGT vielen de Scythen, die door Josephus Flavius met Magog geïdentificeerd werden en door vele Russen inderdaad heel trots als hun directe voorouders beschouwd worden, deze gebieden ten noorden en oosten van de Zwarte Zee binnen en verdrongen daar de oorspronkelijke Kimmerische bevolking naar het westen en naar het zuiden. Wie niet kon vluchten moest zich aan de Scythen onderwerpen. Tussen 750 en 720 vGT trok een deel van de Kimmeriërs vanuit de huidige Oekraïne door de gebieden ten westen van de Zwarte Zee in het hedendaagse Moldavië en Roemenië zuidwaarts en bereikte het land, dat nu Bulgarije is. Een ander deel van de Kimmeriërs trok vanuit de Oekraïne en Zuid-Rusland over de Kaukasus, het gebergte tussen de Zwarte en de Kaspische Zee, naar het zuiden door het huidige Georgië, Iran, Armenië en dan naar Turkije en wederom Bulgarije. Er zijn Kimmerische vondsten gedaan in Bulgarije, waarvan het om deze reden onduidelijk is of de makers daarvan rechtstreeks uit de Oekraïne kwamen of uit Lydië in Anatolië. Maar ook in Georgië zijn er bewijzen gevonden voor de aanwezigheid van de Kimmeriërs rond de Kura-rivier in een regio die in Mesopotamische bronnen 'Gamir' werd genoemd alsook in Cappadocië, dat de Armeniërs in hun verslagen waarschijnlijk om dezelfde reden eveneens 'Gamir' noemden. In Armenië is er zelfs een plaats met de letterlijke naam 'Gomer' in de regio Lori, ongeveer 93 km ten noordoosten van de hoofdstad Jerevan. In het noordwesten van Armenië ligt de stad Gyumri, die volgens sommige historici dateert uit de tijd van het koninkrijk Urartu, maar gesticht werd door de Kimmeriërs, gebaseerd op het feit, dat dit volk deze regio in 720 vGT overheerste en de oorspronkelijke

naam van de stad Kumairi luidde. In de loop van de tijd werd de naam fonetisch gewijzigd in Kumri, daarna Gumri en tenslotte Gyumri. In al deze gebieden in de Transkaukasus lijken de Kimmeriërs voor het eerst actief te zijn geworden in de jaren tussen 720 en 710 vGT, toen zij de inwoners van Colchis in het tegenwoordige Georgië hielpen, de aanvallen van het koninkrijk Urartu af te slaan. De Kimmeriërs zelf hebben helaas geen geschreven teksten achtergelaten. De meeste informatie over hen is daarom afkomstig uit Assyrische, Armeense, Griekse en Romeinse verslagen. De eerste vermelding van Kimmeriërs (Κιμμεριοι Kimmērioi) in Griekse bronnen is in de Odyssee van Homerus, een episch dichtwerk dat rond 800 vGT werd geschreven. Bijna alle geschiedschrijvers uit de latere Hellenistische en Romeinse periode keken naar de Kimmeriërs op basis van de geschriften van Homerus.

De eerste officieel geregistreerde vermeldingen van de Kimmeriërs (= Gimirri) dateren echter pas uit de lente of vroege zomer van 714 vGT en zijn afkomstig uit de inlichtingenrapporten van het Assyrische Rijk, die door de kroonprins Sanherib naar zijn vader, koning Sargon II, werden gestuurd. Het Urartische leger, dat onder de persoonlijke aanvoering van koning Rusa I tegen de Kimmeriërs ten strijde trok, was niet opgewassen tegen de aanstormende ruiterscharen en werd volledig verslagen. Na deze verpletterende nederlaag trok koning Rusa zich met zijn troepen terug naar Urartu, dat door deze verloren veldtocht tegen de Kimmeriërs aanzienlijk verzwakt was. Daarin zag de Assyrische koning Sargon II een uitgelezen kans om de Urartiërs in de maand Tamūzu zelf aan te vallen en te verslaan. Nog geen 40 jaar later, ergens tussen 681 en 668 vGT werden de Kimmeriërs op hun beurt verslagen door koning Asarhaddon van Assyrië. Aangezien zij ten oosten en zuidoosten van Klein-Azië geen schijn van kans maakten tegenover het machtige Assyrische Rijk, splitsten de transkaukasische Kimmeriërs zich op in twee groepen: een kleine groep, die in Assyrische bronnen Indaruāya [Indaraeërs] genoemd wordt, bleef op het Iraanse plateau in het gebied nabij Mannai, waar ze zich sinds de tijd van Sargon II hadden gevestigd. Het grootste deel van de Kimmeriërs stormde echter het westelijke deel van Klein-Azië binnen en streed tegen de Frygiërs en de Lydiërs in Anatolië. Ze versloegen Frygië in 675 vGT en plunderden de hoofdstad Gordion. Koning Midas pleegde zelfmoord. Nadat ze de Frygiërs hadden onderworpen rukten ze op tegen het buurland Lydië, maar werden door koning Gyges met Assyrische steun afgeweerd. Rond 670 vGT vielen de Kimmeriërs ook Bithynië en Paphlagonië binnen.

Al deze veldtochten gingen gepaard met grootschalige migraties door de Kimmerische families, die hun ruitertroepen in het kielzog volgden en daarbij al hun bezittingen en hun dieren meenamen om zich in de veroverde gebieden te vestigen, hetgeen duidelijk blijkt uit talrijke archeologische vondsten. De Kimmeriërs werden al snel honkvast in Anatolië en stichtten vele nederzettingen met als kerngebied Cappadocië. In de jaren na 660 vGT groeide de macht van de Kimmeriërs drastisch en controleerden ze een groot territorium, dat in het westen aan Lydië grensde, geheel Frygië en het gebied omvatte, dat in het noorden werd begrensd door de Zwarte Zee en in het zuiden door de Middellandse Zee, en dat zelfs het Taurusgebergte in Cilicië en de grenzen van Urartu in het oosten bereikte. Nadat Asarhaddon als koning van het Neo-Assyrische Rijk was opgevolgd door zijn zoon Ashurbanipal, hadden de Kimmeriërs een einde gemaakt aan de Neo-Assyrische controle in Anatolië. Omstreeks 650 vGT werden de westelijke Kimmeriërs versterkt door de oostelijke, waarvan velen het Iraanse plateau verlieten en naar Anatolië trokken. Rond die tijd stak de Thracische stam van de Treres de Thracische Bosporus over, viel Anatolië vanuit het noordwesten binnen en sloot een bondgenootschap met de Kimmeriërs. Onder leiding van de Kimmerische koning Dugdammī, die door de Grieken Lygdamis werd genoemd en de Treraanse koning Kōbos en in alliantie met de Lyciërs vielen de Kimmeriërs en Treres in 644 vGT Lydië voor de tweede keer aan en deze keer met succes. Ze versloegen de Lydiërs en namen hun hoofdstad Sardis in. De Lydische koning Gyges werd bij deze aanval gedood.

Van 644 tot 641 vGT bleven de Kimmeriërs en de Treres drie jaar lang aan de door Grieken bewoonde westkust van Anatolië en trokken rond 640 vGT naar Cilicië aan de noordwest-grens van het Neo-Assyrische Rijk. Daar sloot de Kimmerische koning Dugdammī een verbond met Mussi, de koning van Tabal, om gezamenlijk de Assyriërs aan te vallen. Dit mislukte echter door diverse onverwachte tegenvallers waardoor Dugdammī gedwongen werd om eerbetoon aan de Assyrische koning Ashurbanipal te bewijzen en een eed af te leggen om het Neo-Assyrische Rijk niet meer aan te vallen. Hij verbrak echter al snel zijn eed en viel opnieuw aan, maar ook

deze keer liep dit uit op een mislukking, want hij werd ernstig ziek en pleegde nog in hetzelfde jaar 640 vGT zelfmoord in Cilicië. Dugdammī werd als koning van de Kimmeriërs opgevolgd door zijn zoon Sandakšatru, die de aanval op de Assyriërs voortzette, maar net als zijn vader faalde. De macht van de Kimmeriërs nam daarna snel af. Rond het jaar 635 vGT trokken de Scythen zuidwaarts over de Kaukasus, veroverden Urartu met Neo-Assyrische toestemming, stormden Centraal-Anatolië binnen en versloegen met hulp van de Lydiërs onder leiding van koning Alyattes, de achterkleinzoon van Gyges, de Kimmeriërs en Treres, die zich naar Thracië aan de westelijke kant van de Thracische Bosporus terug moesten trekken. De achterblijvende Kimmeriërs die na deze verpletterende en definitieve nederlaag niet snel genoeg waren om hun volksgenoten te volgen, werden al gauw door de verschillende bevolkingen in de door hen bewoonde gebieden in Anatolië geassimileerd en verdwenen uit de geschiedenis.

Het lijkt mij zeer aannemelijk, dat de Kimmerische vluchtelingen uit Anatolië in Thracië met de reeds eerder via de westelijke kant van de Zwarte Zee aldaar gearriveerde en inmiddels in de locale samenleving geïntegreerde Kimmeriërs werden herenigd. Door deze samensmelting zou volgens sommigen de Thraco-Kimmerische cultuur ontstaan zijn. De archeologische term Thraco-Kimmerisch, die voor de desbetreffende vondsten uit de 8^e en 7^e eeuw vGT gebruikt wordt en afgeleid is van de volkeren der Thraciërs en Kimmeriërs, waarmee een verband wordt verondersteld, werd voor het eerst door de Roemeense historicus en archeoloog Ion Nestor in de jaren '30 geïntroduceerd. Nestor ging er namelijk van uit, dat er een historische migratie van Kimmeriërs naar Zuidoost-Europa had plaatsgevonden vanuit het gebied van de voormalige Srubna-cultuur, waarvan het verspreidingsgebied lag van de streek boven de noordelijke kust van de Zwarte Zee in de Oekraïne tot de streek boven de noordelijke kust van de Kaspische Zee in Zuid-Rusland, veroorzaakt door de Scythische expansie. Het historische Thracië lag op het huidige grensgebied van Bulgarije, Griekenland en het Europese deel van Turkije. Evenals de Thracische Treres in Anatolië een bondgenootschap met de Kimmeriërs hadden gesloten, zo verbonden zich ook de Thracische Edoni tussen 700 en 650 vGT met de Kimmeriërs om hun territoria uit te breiden door Mygdonia in het Griekse Macedonië en het gebied tot aan de Axiosrivier te annexeren. De voorstanders van deze hypothese van een Kimmerische invasie suggereren tevens, dat het ook invloed zou hebben gehad op zuidoostelijk Illyrië in het huidige Noord-Macedonië, waar invallen door Kimmeriërs, die zich aan de Thraciërs verbonden, de hegemonie van Illyrische stammen rond 650 vGT beëindigden, en mogelijk ook in Epirus in Griekenland, waar kenmerkende Kimmerische paardentuigage werd gevonden die ter wijding werd aangeboden bij de tempel van Dodona. Uit al deze Thraco-Kimmerische vondsten kom ik tot de conclusie, dat Thracië de eindbestemming was van de Kimmerische volksverhuizing vanuit de Oekraïne via Moldavië, Roemenië en Bulgarije in het westen en vanuit de Oekraïne en Zuid-Rusland via Georgië, Iran, Armenië en Turkije in het oosten. In al deze landen zijn de Kimmeriërs geassimileerd en geïntegreerd in de lokale bevolking.

Waarom schrijf ik dit allemaal? Waarom geef ik zo een gedetailleerde en misschien voor sommigen wel erg saaie en langdradige uiteenzetting over de Kimmeriërs? Heel simpel: omdat het erg belangrijk is om te weten wie de leden van het bondgenootschap zijn, die G'ds land en volk Israël zullen aanvallen! Zoals ik al zei zijn de meningen daarover inmiddels zeer verdeeld, waardoor het moeilijk wordt om hun ware identiteit te achterhalen. De suggestie, dat Duitsland bedoeld zou zijn met Gomer zoals door de rabbijnse geschriften beweerd wordt is vergezocht en berust op de vergissing van Griekse filosoof en wetenschapper Poseidonius (135-51 vGT), die de Kimmeriërs (Grieks: Κιμμεριοι Kimmērioi en Latijn: Cimmerii) met de Kimbren (Grieks: Κιμβροι Kimbroi en Latijn: Cimbri) verwarde. De Kimbren waren een Germaanse stam uit Jutland in het huidige Denemarken, die volgens Romeinse historici rond het jaar 120 vGT vanuit hun thuisland op zoek naar een nieuw leefgebied via Gallië naar Spanje getrokken zou zijn, waar ze echter door de Romeinen tegengehouden werden. Daarna trokken ze via Helvetia over de Alpen Italië binnen, maar werden in het jaar 101 vGT door de Romeinse troepen van Gaius Marius afgeslacht in de Slag bij Vercellae, het hedendaagse Vercelli. De overlevende Kimbren werden gevangengenomen en op de Romeinse slavenmarkten verkocht. Dat was het roemloze einde van deze Germaanse stam, die dus niets met de Kimmeriërs te maken had en derhalve op geen enkele wijze met het bijbelse Gomer in verband gebracht kan worden. Toch ook de Romeins-Joodse geschiedschrijver Josephus Flavius (37-100 GT) had het mis, toen hij de nakomelingen van Gomer met de Galaten identificeerde. Hij schreef in zijn werk *Antiquitates*

Judaicae, dat Gomer de voorvader was van de Gomerianen ofwel de Gomerieten, die door de Grieken Galaten genoemd worden. Hippolytus van Rome (170-235 GT) wees Gomer echter aan als de voorouder van de Cappadociërs, de buren van de Galatiërs, en bedoelde daarmee in feite de in Cappadocië woonachtige Kimmeriërs. De Galaten waren echter Keltische Galliërs, want zowel de Galaten alsook de Galliërs worden in het Grieks Γαλαται Galātai en in het Latijn Galli genoemd. Drie stammen van deze Galliërs trokken plunderend door Griekenland en drongen in de 3^e eeuw vGT via de Dardanellen Klein-Azië binnen. Zij waren in geheel Anatolië berucht om hun strooptochten. In de jaren na 230 vGT vestigden de drie Gallische stammen zich in de later na hen genoemde landstreek Galatië. Hun hoofdstad was Ancyra, het huidige Ankara. Omdat ook dit gebied waar deze Kelten zich gevestigd hadden voorheen bewoond was door de Kimmeriërs werden zij door sommige geleerden met hen vereenzelvigd met het gevolg dat men de Kimmeriërs als de voorouders van de Kelten beschouwde. Dat slaat natuurlijk echt nergens op, want ten eerste waren de Kimmeriërs al ruim 400 jaar voor de komst van de Kelten door de Scythen verdreven, en ten tweede kwamen de Kelten vanuit West-Europa naar Klein-Azië en niet andersom! De identificatie van Gomer met de Galaten door Josephus is derhalve op geen enkele wijze te onderbouwen.

Samenvattend kan ik dus alleen maar concluderen, dat de nakomelingen van Gomer, die vanuit hun thuisland in de Oekraïne en het zuiden van Rusland zowel langs de westkant alsook langs de oostkant van de Zwarte Zee zuidwaarts getrokken waren en in Thracië weer bij elkaar kwamen, vermengd hebben met alle volken rondom de gehele Zwarte Zee. In het eerste deel van mijn studie over Gog en Magog (nr. 107) schreef ik twaalf jaar geleden op pagina 5: “Er zijn archeologische aanwijzingen, dat de nakomelingen van Gomer zich ten noorden van de Zwarte Zee in Rusland gevestigd hadden en zich vervolgens zuid- en westwaarts verspreidden naar het uitgestrekte gebied van het tegenwoordige Oost-Europa, dat zich decennialang in de Russische invloedssfeer bevond. Wij kunnen derhalve onder ‘Gomer en al zijn troepen’ (Ezechiël 38:6) globaal de volken achter het voormalige IJzeren Gordijn verstaan.” Ter verduidelijking zou ik daar nu nog aan toevoegen, dat ik met Oost-Europa vooral Zuidoost-Europa bedoel en dientengevolge ook niet alle volken van achter het voormalige IJzeren Gordijn, maar met name de volken in Bulgarije, Roemenië, Moldavië, de Oekraïne, Zuid-Rusland, Georgië en Armenië.

גוג ומגוג Magog

Over de identiteit van Magog, Meshech [Mesek] en Tuval [Tubal] heb ik in mijn eerste studie al een gedetailleerde uitleg gegeven waar ik eigenlijk niet zo veel aan toe wil voegen, maar omdat ik de laatste tijd in de sociale media allerlei video's en artikels tegenkom, die zeer uiteenlopende identificaties over de in Ezechiël 38 genoemde landen en volken weergeven, wil ik daar toch wel even in het kort op ingaan. Het begint al met de identificatie van Magog en ook in dit geval is Duitsland wederom de pineut! Sommige exegeten wijzen Duitsland als meest voor de hand liggende kandidaat aan met verwijzing naar de Jodenvervolging in de jaren '30 van de vorige eeuw en de daaruit voortvloeiende ‘Endlösung der Judenfrage’, de Holocaust, en zij beroepen zich hiervoor op de Midrash Raba en de Targum Yerushalmi, die beiden Magog met גרמניא Germania identificeren, alsook de Talmud Yerushalmi, waarin Magog geïdentificeerd wordt met גוטיה Gotia, het land van de Germaanse Goten. Ik weet niet waar de schrijvers daarvan deze onzin vandaan haalden, maar uit de Bijbel zeer zeker niet want Schriftuurlijk gezien is dit beslist onmogelijk. In יחזקאל Yechez'q'el [Ezechiël] 38:15 wordt van Gog uit het land Magog gezegd: “Dan zult gij komen uit uw woonplaats uit het verre noorden...” (NBG-vertaling). Herziene Statenvertaling: “U zult uit uw woonplaats komen, uit het uiterste noorden...” Groot Nieuws Bijbel: “Je zult komen uit je land, uit het hoge noorden...” En ook in hoofdstuk 39, vers 2: “Ik laat je uit het uiterste noorden komen en breng je naar de bergen van Israël!” (NBV). In de Hebreeuwse grondtekst staat er in beide gevallen: מִיַּרְכְּתֵי צִפּוֹן miyar'k'tei tzafon (uit het uiterste noorden) en als men de atlas erbij pakt, dan ziet men op de wereldkaart al in één oogopslag, dat niet Duitsland het meest noordelijke land vanuit Israël gezien is, maar de Russische Federatie! Andere bijbeluitleggers wijzen Turkije aan als zijnde Magog, maar ook dat is onjuist, want Turkije ligt weliswaar ten noorden van Israël, dat klopt, maar niet in het uiterste noorden tot aan de Noordpool! Dat is zoals gezegd wel de Russische Federatie!

משך Meshech [Mesek]

Meshech [Mesek] wordt zowel door de Talmud Bavli alsook door de Talmud Yerushalmi met מוסיא Mo'esia geïdentificeerd, een gebied waar de meesten van ons waarschijnlijk nog nooit iets van gehoord zullen hebben. Moesia, in het Oudgrieks Μοισία Moisīa geheten, was een provincie van het Romeinse Rijk. Het grondgebied van Moesia kwam ruwweg overeen met het tegenwoordige Servië, Kosovo, Noordoost-Albanië, Noord-Bulgarije alsook kleine delen van Noord-Macedonië, Roemenië en de Oekraïne. Allemaal landen dus, die zich decennia lang in de Russische invloedssfeer bevonden, dus op zich niet zo verwonderlijk. Toch geloof ik niet, dat dit het in Ezechiël genoemde Meshech [Mesek] zou zijn, want ik denk eerder aan Moskou, de hoofdstad van Rusland, die in het Russisch Moskva heet en evenals de gelijknamige rivier haar naam volgens oude legendes te danken heeft aan de Muški, die door Herodotus in het Grieks Μοσχοι Moschoi genoemd werden en oorspronkelijk afkomstig waren uit gebied langs de Zwarte Zeekust van Anatolië. Zij werden door Josephus met het bijbelse Mesek geïdentificeerd.

תבול Tuval [Tubal]

Tabal is de Assyrische aanduiding van een koninkrijk op de Anatolische hoogvlakte in het huidige Turkije, dat door sommige exegeten met het bijbelse Tubal geïdentificeerd wordt. In het noordwesten grensde het aan het rijk van de Frygiërs, in het noordoosten aan Urartu, het huidige Armenië, in het zuidwesten aan Fenicië en de Middellandse Zee en in het zuidoosten aan het Taurusgebergte. Tabal werd omstreeks 837 vGT door Salmanassar III onderworpen en was sindsdien een van de vele vazalstaten van het Assyrische Rijk die tribuut moesten betalen. In 732 vGT kwam Tabal in opstand tegen Tiglat-Pileser III, die echter al gauw neergeslagen werd. In 718 vGT rebelleerden de Tabalieten, in de Assyrische verslagen Tabali genaamd, opnieuw, deze keer samen met de Muški, die door sommige bijbeluitleggers als de nakomelingen van Mesek beschouwd worden, maar ook deze opstand werd neergeslagen. Slechts vijf jaar later, in 713 vGT kwamen de Tabalieten en de Muški wederom tevergeefs in opstand, maar deze keer werd Tabal door Sargon II veroverd en tot een Assyrische provincie gemaakt. Na de dood van Sanherib splitste Tabal zich in 681 vGT echter weer af van het Assyrische Rijk, maar onderwierp zich omstreeks 660 vGT wederom aan Assurbanipal. In 612 werd Tabal samen met de Muški en het gehele Assyrische Rijk door de Meden veroverd. Een deel van de Tabalieten zouden daarna evenals de Muški over de Kaukasus richting het huidige Rusland getrokken zijn. De reeds eerder geciteerde Josephus Flavius beschreef hen in zijn werk Antiquitatum Judaicarum als de 'Tobelieten' ofwel 'Iberiërs' (niet te verwarren met de Spanjaarden! De Romeinen hadden twee provincies met de naam Iberia), want volgens hem hadden zij zich in het Kaukasisch Iberië in het huidige Georgië gevestigd, waarvan Tbilisi, de naam van de Georgische hoofdstad nog steeds getuigt. Ook de naam van de rivier de Tobol alsook van de Siberische stad Tobolsk zouden afgeleid zijn van de stamnaam Tabal, die op zijn beurt weer van het bijbelse Tubal afgeleid is. Daarom kom ik tot de conclusie, dat met תבול Tuval [Tubal] in Ezechiël 38 niets anders dan Tobolsk bedoeld kan zijn, dat het Aziatische deel van Rusland vertegenwoordigt, terwijl Moskou de vertegenwoordiger is van het Europese deel.

בית תוגרמה Beit Togarma [Huis van Togarma]

Togarma is het hedendaagse Turkije, gebaseerd op de naam die de Hettieten destijds aan hun hoofdstad hadden gegeven: Tegarama, en door de Assyriërs Til-Garimmu werd genoemd. De profeet had het echter niet alleen over Togarma, maar over Beit Togarma, hetgeen 'huis van Togarma' betekent. In bijbelse tijden was 'huis' een ander woord voor 'familie'. In dit geval gaat het over de taalfamilie van Turkse volkeren van Oost-Europa, West-Azië, Centraal-Azië tot Noordoost-Azië aan toe. De Turkse talen lijken zo veel op elkaar dat ze door sommige taalkundigen als dialecten worden beschouwd. In 1993 is er een soort Turkse taalunie opgericht, Türksoy genaamd, waar alle onafhankelijke Turkse staten alsook enkele deelrepublieken van de Russische Federatie lid van zijn geworden. Türksoy houdt zich behalve taal ook bezig met cultuur en politiek. Naast Türksoy bestaat er sinds 2009 ook nog de Organisatie van Turkse Staten, die in de eerste jaren na de oprichting vooral een culturele en symbolische rol had,

maar inmiddels steeds meer politieke standpunten inneemt. Beit Togarma is dus eigenlijk de oude Bijbelse naam van de hedendaagse Türksoy en/of de Organisatie van Turkse Staten, bestaande uit Turkije, Azerbeidzjan, Kazachstan, Kirgizië en Oezbekistan. Turkmenistan, dat als enige land nog in aanmerking komt voor een volwaardig lidmaatschap, wil voorlopig nog slechts een waarnemersstatus handhaven om de neutraliteit van het land te waarborgen, maar daar kan uiteraard nog verandering in komen. Ook dat moeten we goed in de gaten houden.

פרס Paras

Paras is uiteraard een oude benaming van Perzië, dat sinds 1935 Iran heet. Dit land heeft niet alleen een sleutelrol in het drama, dat zich volgens Ezechiël 38 en 39 zal afspelen, maar ook in de samenzwering tegen Israël in Psalm 83, die daaraan vooraf gaat, maar daar ga ik pas de volgende keer nader op in. In elk geval is iedereen het unaniem met elkaar eens dat met Paras geen ander land dan Iran bedoeld kan zijn, en daar gaat het hier om.

פוט Put

Put werd door Josephus Flavius geïdentificeerd met Libië en de Puteeërs met het Libische volk. Hij schreef: *“Put bevolkte Libië, en hij noemde die volken naar zijn naam Puteeërs.”* Daarom gaan de meeste bijbeluitleggers er ook van uit, dat met Ezechiël met Put daadwerkelijk Libië zou bedoelen. Ik heb daar inmiddels mijn twijfels over, want in נחום Nachum [Nahum] 3:9 worden Put en de Libiërs apart genoemd: *“Nubië en Egypte waren haar steeds weer tot steun, Put en de Libiërs (פוט ולובים Put v’Luvim) kwamen haar te hulp!”* Nu kan men het natuurlijk ook zo lezen, dat met Put het land en met Libiërs het volk bedoeld is, maar ik heb eerder het idee, dat Put niet beperkt blijft tot het huidige Libië, maar dat daar misschien heel Noordafrika mee bedoeld zou kunnen zijn, want volgens Josephus lag er in Noord-Afrika namelijk een gelijknamige rivier. Hij schreef: *“Daar is nu ter tijd in Mauretanië nog een rivier welke die naam voert, en verscheidene Griekse historieschrijvers spreken er van, gelijk ook van het naburig land hetwelk zij Phoud noemen, maar het heeft sedert zijnen naam veranderd naar een zoon van Mesrai genaamd Libyos.”* Ook Plinius de Oudere en Ptolemaeus schreven over een rivier genaamd Φουδ Phoud, die volgens hun verslagen verder naar het westen op de locatie van het huidige Marokko zou hebben gelegen. Al met al ga ik er dus van uit, dat met Put het hele gebied langs de noordkust van Afrika bedoeld kan zijn.

כוש Kush

Kush wordt doorgaans vertaald met Nubië of Ethiopië, maar dat laatste kan niet kloppen omdat dit een christelijk land is en daarom denkt men eerder aan een land als Sudan en dan vooral Noord-Sudan. Maar ook dat dekt volgens mij niet helemaal de lading, want het oude Kush was vele malen groter en omvatte onder andere ook Somalië en Eritrea, de beide landen die precies tegenover Yemen liggen, waar de Houti's de dienst uitmaken. Op dit moment heeft Eritrea nog geen vijandelijke houding tegenover Israël en heeft de Palestijnse staat ook nog niet erkend, maar dat kan natuurlijk nog veranderen en daarom moeten we ook de Hoorn van Afrika goed in de gaten houden.

Wees waakzaam!

Het is interessant, dat een aantal van de volken, die onder leiding van Gog uit Magog tegen Israël ten strijde zullen trekken, door dezelfde profeet Ezechiël in hoofdstuk 27 genoemd worden in verband met Tyrus, de Libanese stad die nu in handen is van Hamas en Hezbollah, waarmee ze blijkbaar allemaal een connectie hebben: *“Het woord van de Eeuwige kwam tot mij: Gij, mensenkind, hef een klaaglied aan over Tyrus, en zeg tot Tyrus, dat gelegen is aan de toegangen tot de zee, dat als de koopstad der volken op vele kustlanden handel drijft (...) Perzen, Lydiërs en Puteeërs dienden in uw leger als uw krijgslieden [...] Tubal en Mesek handelden met u; slaven en koperwerk leverden zij voor uw koopwaar. Uit Beth-Togarma leverde men paarden, rijdieren en muilieren voor uw waren...”* (יחזקאל Yechez'q'el [Ezechiël])

27:1-3, 10, 13-14, NBG). Perzen, Lydiërs en Puteeërs zijn dus Iraniërs, Turken en Libiërs, Tubal en Mesek zijn Tobolsk en Moskou en Beth-Togarma is de Organisatie van Turkse Staten. Alleen de Nubiërs ofwel de Sudanezen ontbreken in dit rijtje.

In hoofdstuk 32 beschrijft de profeet, hoe het met hen zal aflopen en noemt daarbij enkele voorbeelden, waaronder de Iraanse en Russische leiders: *“Hun graven liggen in de diepten van het dodenrijk, temidden van hun bondgenoten. Al deze machtige mannen, die eens angst zaaiden in ieders hart, liggen daar nu, gedood door het zwaard. Ook Elam [Iran!] ligt daar met zijn onderdanen. Tijdens hun leven boezemden zij de volken angst in, maar nu liggen zij daar, onrein in het dodenrijk; hun schandelijk lot is gelijk aan dat van de gewone mensen. Zij hebben een rustplaats tussen de gevallenen, omringt door de graven van al hun onderdanen. Ja, zij onderdrukten de volken tijdens hun leven, maar nu liggen zij, allemaal onrein, in het diepst van het dodenrijk, gedood door het zwaard. De heersers van Mesech en Tubal [Rusland!] zijn daar ook, omringt door de graven van al hun legers, allemaal afgodendienaars, die eens angst zaaiden in de harten van alle mensen; nu liggen zij daar: dood! (...) Alle heersers van het noorden zijn daar (...) allemaal gesneuveld! Eens angstaanjagend, liggen zij daar nu in hun schande. Vernederd en beschaamd liggen zij daar met alle andere gevallenen die in het diepst van het dodenrijk zijn terechtgekomen!”* (יחזקאל Yechez'q'el [Ezechiël] 32:23-26 en 30, Het Boek). Zo zal het met allen aflopen, die G'ds land en volk Israël aanvallen met het doel om het te vernietigen. Hoe en waar dit zal gebeuren, daar zullen we het de volgende keer over hebben.

Blijf de in deze studie genoemde landen en volken die het op Israël gemunt hebben ondertussen goed in de gaten houden, volg het nieuws via betrouwbare bronnen en laat je vooral niet beïnvloeden en intimideren door de ongelovigen om je heen, maar neem de waarschuwende en opbeurende woorden van Sha'ul [Paulus] ter harte: *“Wees waakzaam, volhard in het geloof, wees moedig en sterk!”* (1 Korinthiërs 16:13). Amen!

Werner Stauder